

Skadestånd utom kontraktsförhållanden 1997–2000

Av professor BERTIL BENGTSOON

Översikt av innehållet:

1. FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ANSVAR. 1.1. Principalansvar s. 33. 1.2. Miljöskada och liknande s. 34. 1.3. Grävning s. 36. 1.4. Halkning s. 37. 1.5. Sjukvård s. 37. 1.6. Psykiskt abnorma s. 37. 1.7. Myndighetsutövning s. 38. 1.8 Ren förmögenhetsskada i övrigt s. 40. 1.9. Ansvar i kontraktsförhållanden s. 41. 1.10. Skadestånd vid försäkringsavtal s. 43.

2. SKADESTÅNDET. 2.1. Kausalitet s. 43. 2.2. Skadelidandes medverkan s. 43. 2.3. Jämkning på annan grund s. 44. 2.4. Personskada; ekonomisk skada s. 45. 2.5. Ideellt skadestånd s. 45. 2.6. Sakskada och ren förmögenhetsskada s. 48. 2.7. Tredjemansskada m.m. s. 49.

3. ÖVRIGA FRÅGOR. 3.1. Preskription s. 50. 3.2. Processuella frågor m.m. s. 50.

Utöver rättsfall i NJA omtalas liksom i tidigare översikter¹ vissa hovrättsavgöranden refererade i publikationen Rättsfall-Försäkring och skadestånd, del A (RFS) och i serien Rättsfall från hovrätterna (RH). Också nu har jag tagit med en del domar om ansvar i kontraktsförhållanden. — Avgöranden som saknar betydelse efter 2001 års ändringar i skadeståndslagen (SkL) berörs bara i korthet.

1. Förutsättningar för ansvar

1.1 Principalansvar. Frågan om en arbetstagares handling begåtts i tjänsten och därför kan ha medfört principalansvar för arbetsgivaren ägnades stor uppmärksamhet i SkL:s motiv men tycks i praktiken inte ha medfört några större problem. Ett par fall från perioden har dock rört denna fråga — båda om advokatbyrås ansvar för ren förmögenhetsskada. I *NJA 2000 s. 380* hade en biträdande jurist vid ett advokatkontor — bl.a. med hjälp av förfalskade handlingar — förmått ett företag att betala 1,5 miljoner kr under påståendet att han företrädde en klient hos advokatkontoret; avsikten var att dölja att han förskingrat medel från klientens konto. Mot företagets skadeståndskrav invände arbetsgivaren att juristen inte handlat i tjänsten. HD redogjorde ganska utförligt för vissa motivuttalanden som närmast tog sikte på person- och sakskador och framhöll, att när det som här var fråga om ren förmögenhetsskada det fanns anledning att vara återhållsam med att ålägga arbetsgivaren skadeståndsskyldighet. I det aktuella fallet förutsatte visserligen brottet att juristen hade den anknytning till advokat-

¹ Närmast föregående översikt i SvJT 1998 s. 89 ff.

kontoret som hans anställning gav, men den skadelidande var inte klient hos kontoret, juristen tog själv kontakt med företaget utan arbetsgivarens vetskap eller för dennes räkning, och arbetsgivarens möjligheter att förebygga brottet var små. Brottet kunde inte anses ha sådant samband med juristens tjänsteförhållande som medförde skadeståndsskyldighet för arbetsgivaren. — Det stämmer väl med synsättet bakom SkL att på sätt HD gjort kräva ett närmare samband med tjänsten än annars när det gäller principalansvar för ren förmögenhetsskada.

Motsatt utgång blev det i *NJA 2000 s. 639*, där talan grundades på att en anställd advokat försummat att i egenskap av boutredningsman bevaka ett testamente enligt vad som då föreskrevs i 14 kap. 1 § ärvdebalken. Advokatfirman bestred att han under sådana förhållanden handlat i advokatfirmans tjänst; detta ansågs som den avgörande frågan i sammanhanget. Frågan om firman ”hade principalansvar enligt 3 kap. 1 § SkL för [den anställdes] handlande som särskilt förordnad boutredningsman” upptogs till mellandom. Yttrande inhämtades från Sveriges advokatsamfund, där delade meningar förekom i frågan. HD framhöll att advokaten inte kunde anses ha åtagit sig uppdraget på advokatbyråns vägnar, men att detta inte uteslöt att ett principalansvar förelåg; uppdragets personliga karaktär borde inte hindra att det ansågs utfört i tjänsten hos byrån. HD fäste inte någon avgörande vikt vid att arbetsgivaren i detta fall hade begränsade kontrollmöjligheter och att den anställda inte var skyldig att lyda arbetsgivarens order. Advokatbyrån svarade alltså för sin anställdes försummelse. Ett skiljaktigt justitieråd ansåg uppgifterna såsom boutredningsman i sådan grad skilja sig från vad som gällde för arbetstagare att något principalansvar inte förelåg. — Att märka är att något ansvar enligt vanliga utomobligatoriska regler inte kunde komma i fråga, eftersom det gällde en ren förmögenhetsskada och något brottsligt förfarande inte påstods; den anställdes personliga ansvar vilade på 19 kap. 18 § ärvdebalken. Det är därför oklart vad HD:s avgörande egentligen har för räckvidd.²

1.2. Miljöskada och liknande. Rörande miljöskador har två prejudikat av intresse förekommit under perioden. Ett avgörande av betydelse, fast inte så lättläst, är *NJA 1999 s. 385*, som gällde skadestånd enligt 1 § 3 st. miljöskadelagen (nu 32 kap. 1 § 3 st. miljöbalken) för bullerstörningar och estetiska immissioner genom en väganläggning i Dalarö. Frågan var om fastighetsägarna skäligen borde tåla dessa störningar på grund av deras orts- och allmänvanlighet. HD ansåg väganläggningen ha utgjort en betydande förändring på orten, varför störningarna inte kunde betecknas som ortsvanliga. Vad angår störningarnas allmänvanlighet uttalade HD allmänt, att — med hänsyn till den återhållsamhet som vid miljöskadereglernas tillkomst förutsatts beträffan-

² Båda de omtalade domarna om principalansvar har kommenterats av Jan Kleiman i *Juridisk Tidskrift 2000–01 s. 920 ff.*

de ersättning för trafikstörningar och till intresset att finna hanterliga och förutsebara normer — ersättning endast i undantagsfall borde utgå för trafikimmissioner på fastigheter i eller i utkanten av en större tätort, om inte riktvärden för buller överskridits; på större avstånd från en sådan tätort fanns något större utrymme för en individuell bedömning. I målet beaktades bl.a. att fastighetsägarna inte haft anledning räkna med en så ingripande förändring i Dalarös delvis unika skärgårdsmiljö och bara hade begränsade möjligheter att skydda sig mot bullret eller förlägga uteplatserna så att störningarna motverkades. Möjligheten att begagna fastigheterna på förutsatt sätt hade starkt begränsats och ägarna utsatts för kännbara obehag i synnerhet beträffande uteplatserna. Vid en samlad bedömning ansågs fastighetsägarna berättigade till ersättning med avdrag med 5 procent av fastigheternas värde för immissionerna (jfr NJA 1977 s. 424, Värmdöledsfallet). Referenten (justitierådet Regner) var skiljaktig och ansåg störningarna inte överskrida vad som skäligen borde tålas. — HD:s utförliga resonemang, som här bara kunnat återges i stark förkortning, förtjänar över huvud taget att närmare studeras.³ Att märka är att bullerstörningarna enligt HD inte var onormalt stora; skadan genom estetiska immissioner antogs vara allvarligare. Rättsfallet kan sägas innebära ett genombrott för möjligheten att få miljöskadeersättning för estetiska olägenheter, något som tidigare visserligen förekommit i hovrättspraxis men inte i något prejudikat från HD (jfr NJA 1988 s. 376). I övrigt stämmer bedömningen väl med 1977 års fall, där det bara var fråga om störningar från trafiken.

NJA 2000 s. 737 behandlade den omstridda frågan, om ersättning enligt miljöskadereglerna kunde utgå för s.k. minskat boendevärde — alltså när miljöstörningar medfört obehag och besvär men inte några påvisbara ekonomiska förluster för de skadelidande. Det gäller här ett gränsfall mellan ekonomisk och ideell skada, som enligt miljöskadelagens motiv knappast faller inom lagens område — denna ståndpunkt har dock kritiserats i litteraturen (se hänvisningar i rättsfallet). Vid byggandet av Arlandabanan stördes närboende under tre år av maskinbuller, damm och byggtrafik som medförde att de inte kunde utnyttja sina fastigheter i full omfattning och under ett 40-tal nätter fick nattsömnen störd. Vidare behövde de på grund av byggdamm utföra mera tvätt och städning än normalt. HD fann att inskränkningarna i deras boendemöjligheter och värdet av deras egna arbete utgjorde följdskadorna av ekonomisk natur och inte kunde anses sakna betydelse.⁴ De var alltså berättigade till ersättning för skadan. Bedömningen stämmer med vad som gäller vid hyra; en hyresgäst skulle i motsvarande situation ha varit berättigad till nedsättning i hyran på grund av

³ Att märka är att HD i det längsta har följt med den skiljaktige referentens resonemang, något som kan ha präglat de försiktiga uttalandena om möjligheten till ersättning.

⁴ Skadan uppskattades för vissa skadelidande till 20 000 kr, för andra till 17 000 kr.

hinder och men i nyttjanderätten (12 kap. 16 § 3 p. JB) Det är naturligt att man anser ägaren i samma situation ha lidit ett men som kan uppskattas ekonomiskt. Här föreligger en klar skillnad mot förlust av affektionsvärde och liknande skadeverkningar som inte anses ersättningsgilla. Att skadan inte ansågs bagatellartad (32 kap. 1 § 2 st.) är ännu mindre överraskande, men det bekräftar i varje fall att vissa särregna motivuttalanden vid miljöskadelagens tillkomst inte är mycket att fästa sig vid.⁵

I *NJA 1997 s. 468* ansågs en kommun bära strikt ansvar för en skada genom rörbrott på en ledning ingående i kommunens renvattenanläggning. Enligt HD saknades anledning att bedöma skador orsakade av utsläpp från en sådan anläggning på annat sätt än domstolen i *NJA 1991 s. 720* gjort beträffande en fjärrvärmeanläggning. HD påpekade att också huvudmannens skadeståndsskyldighet mot abonnenter enligt 29 § lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar var oberoende av vållande.⁶

På annat sätt såg HD på ansvaret i vattenmålet *NJA 1997 s. 684*. Efter särskilt riklig nederbörd hade osedvanligt stora vattenmängder släppts fram genom en damm för vattenreglering, med påföljd att översvämningsskador uppkommit nedströms. HD framhöll att en saklig skillnad förelåg mellan sådana skador till följd av ledningsbrott i de båda nämnda fallen och skador som följde av att en anläggning inte var tillräckligt dimensionerad för osedvanlig vattenströmning; i det senare fallet krävdes enligt stadgad praxis vållande för skadestånd. HD erinrade om möjligheten enligt 9 kap. dåvarande vattenlag (numera 31 kap. miljöbalken) att begära ersättning för ändrade vattenstånd och flöden vid tillståndsgivningen och att senare kräva ersättning för oförutsedda skador. Om strikt ansvar för översvämningsskador som de aktuella skulle åläggas regleringsföretag, skulle de få ansvara för extrema väderlekssituationer eller en oförutseende bebyggelseplanering. Vidare nämndes att i samband med 1997 års lagstiftning om strikt ansvar för dammhaveri sådant ansvar inte ansågs böra införas när dammen fullgör sin funktion men överströmmande vatten ändå orsakar skada. Skadeståndstalan ogillades alltså. — Avgörandena om ledningsbrott torde ha påverkats av analogier med miljöskadereglererna, men sådana resonemang har tydligen sina begränsningar; de tycks kräva någon bristfällighet i själva anläggningen.⁷

1.3. Grävning. *NJA 1998 s. 617* är ett exempel på traditionellt resonemang vid culpabedömningen. En traktorförare tog tillsammans

⁵ Se prop. 1985/86:83 s. 40 med hänvisning till prop. 1985/86:1 s. 394 ff.; jfr om dessa uttalanden Bengtsson, Statsmakten och äganderätten s. 48 f.

⁶ Se vidare HD:s dom 6 juni 2001 (mål nr T 2848/99), där strikt ansvar ålades för vattenskada sedan spillvattenledning igensatts av rötter; HD åberopade att skadan inte till sin typ var oförutsebar.

⁷ I RFS 1999:15 ogillades talan mot kommun, sedan i samband med häftigt regn dagvatten runnit ned i en källare, i brist på culpa och — såvitt gällde den kritiserade placeringen av dagvattenbrunnar — kausalitet.

med en traktorgrävare tre skoptag i en åker för att luckra upp markytan och råkade då slita av en telekabel på 45 cm:s djup. HD framhöll att de båda kände till att en kabel fanns nedgrävd på fastigheten och att visserligen risken att råka på den var liten men å andra sidan den möjliga skadan betydande; vidare kunde skadan förebyggas genom att kabelägaren (Telia) gratis tillhandahöll kabelutsättning, och båda hade möjlighet att inse risken. De ansågs oaktsamma genom att utföra grävningsarbetet utan föregående kabelanvisning från Telia och ålades solidariskt ansvar för skadan. Att kabeln förlagts på så ringa djup ansågs inte innebära medvållande. — Mera speciella förhållanden förekom i *RH 1998:44*, där en kvinna som hjälpt en fastighetsägare med trädgårdsarbete fallit ned i en grop som ägaren tidigare grävt. Trots att skaderisken inte ansågs helt obetydlig har ägarens underlåtenhet att täcka över eller utmärka gropen inte ansetts medföra ansvar, eftersom kvinnan — ägarens särbo, som ofta hållit till på tomten — väl känt till gropen och t.o.m. talat om att den borde täckas över. Ägaren var därför inte skyldig att vidta några speciella åtgärder mot risken när kvinnan vistades på tomten.

1.4. Halkning. I *RFS 1997:26* ansågs en fastighetsägare, som inte var sandningskyldig enligt författning eller myndighetsbeslut, inte skadeståndsansvarig för att han underlåtit att sanda en väg på hans fastighet som enligt vad han kände till användes för gångtrafik. Bedömningen motsvarar vad som brukar gälla när främlingar skadas som passerar en fastighet med stöd av allemansrätten. Möjligen kunde utgången ha blivit en annan, om en hyresgäst eller en servitutshavare fått använda en privat väg över fastigheten.

1.5. Sjukvård. På grund av patientförsäkringen är det inte många tvister om skador i sjukvården som går till domstol. Ett sådant fall är dock *RH 1999:115 (RFS 1999:23)*, där en patient som skadats i samband med tumöroperation krävde skadestånd av landstinget på den grund att vederbörlig information försumrats före operationen. Skadeståndstalan ogillades, då eventuella brister i informationen inte kunde anses som orsak till skadan — patienten antogs även efter fullständig information ha låtit operera sin allvarliga tumör.⁸ — I *RFS 1997:28* ansågs landstinget ej ansvarigt för förlösningsskada orsakad av otillräckliga resurser på ett mindre sjukhus.

1.6. Psykiskt abnormalt. I *NJA 1999 s.441* hade en psykiskt sjuk man huggit en kökskniv i ryggen på en främmande kvinna på gatan. Mannen dömdes till ansvar för misshandel. HD fann kvinnan i och för sig vara berättigad till skadestånd med 60 000 kr (se 2.4 nedan), men med tillämpning av 2 kap. 3 § SkL — efter 2001 års omredigering 5 § — sattes beloppet ned till 40 000 kr. Härvid framhölls att tillämpningen av detta lagrum borde vara restriktiv men att nedsättning kunde ske med hänsyn till arten och graden av den psykiska störningen och

⁸ Jfr även om påstådd informationsbrist *RFS 1997:59*. — I *RFS 1999:43* ogillades skadeståndstalan mot landsting som påståtts försumligt i en rad olika avseenden.

det sätt varpå störningen påverkat skadevållarens handlande. I detta fall hade mannen handlat i ett akut psykotiskt tillstånd under inflytande av vanföreställningar och hallucinationer. Fast han i och för sig varit medveten om sitt handlande ansågs skadeståndet böra nedsättas med en tredjedel.

1.7. *Myndighetsutövning.* I NJA 1999 s. 291 hade en stadsplanearkitekt vid förfrågningar av två presumtiva fastighetsköpare underlåtit att upplysa om att en riksbangård planerades i fastighetens närhet. Skadeståndstalan mot kommunen ogillades: informationen ansågs inte ha innefattat myndighetsutövning som berörde dem, och det hade inte förelegat något kontraktsrättsligt eller därmed jämförligt förhållande som kunde grunda ansvar för deras rena förmögenhetsskada. Utgången kan för många te sig stötande; ett klart vållande synes ha förelegat, fast domstolen saknade anledning att uttala sig om detta. Idag hade köparna haft vissa möjligheter att kräva ersättning enligt den nya bestämmelsen om oaktsam myndighetsinformation i 3 kap. 3 § SkL; den regeln kräver visserligen särskilda skäl för att skadestånd skall utgå, och motiven ger inte stöd för någon mera generös bedömning, men rimligen borde ändå sådana skäl ha ansetts föreligga i det aktuella fallet.⁹ Av intresse är att HD avisade tanken att ansvar för ren förmögenhetsskada i denna situation skulle kunna grundas på kontraktsrättsliga skadestandsregler — en utväg som annars kunnat verka lockande för att komma till ett annat resultat. Den skulle emellertid ha saknat stöd av motiven och i viss mån stritt mot tidigare praxis (jfr NJA 1985 s. 696 II, där dock inte denna ansvarsgrund diskuterades).

Om bristande information var också fråga i *RH 1997:2 (RFS 1997:17)*, där en länsbostadsnämnd i ett ärende om statligt bostadslån inte upplyst låntagaren om sista dagen för ansökan om statligt investeringsbidrag. Hovrätten ogillade talan; man ansåg sig inte böra anta en informationsplikt som gick längre än vad som kunde utläsas av förvaltningslagens förarbeten och praxis. — I *RFS 1999:28* har en underentreprenör, som inte lämnat eller avsett att lämna anbud vid offentlig upphandling, ansetts inte ha sådan ställning vid upphandlingen att han varit berättigad till ersättning enligt 3 kap. 2 § SkL (och inte heller enligt lagen om offentlig upphandling). Tydligt ansågs han inte höra till kretsen av ersättningsberättigade.¹⁰

Ett par hovrättsfall har rört frågan om vållande förekommit vid beslut av byggnadsnämnd. I *RH 1998:87 (RFS 1998:48)* hade en nämnd utan grund beviljat byggnadslov på grund av en felaktig tolkning av övergångsbestämmelserna till plan- och bygglagen, vilket medförde att sökanden led skada när beslutet senare upphävdes. Skadeståndstalan ogillades, eftersom bedömningen inte kunde anses så uppenbart felaktig att den grundade ansvar för kommunen. Bl.a. återropades

⁹ Jfr om 3 kap. 3 § SkL Bengtsson i Festskrift till Fredrik Sterzel (1999) s. 35 ff.

¹⁰ Se härom Bengtsson, Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen (2 uppl. 1996) s. 126 ff.

NJA 1994 s. 654, där man krävde just uppenbart oriktiga bedömningar för att culpa skulle föreligga. Även om utgången i hovrättsfallet kan förefalla rimlig, finns det skäl att tillämpa principen i 1994 års fall med viss försiktighet. Där talas om ”rätts- och bevisfrågor som det är fråga om här”, vilket i detta fall syftade på en diskutabel bedömning om skäl förelåg för kvarstad, och HD framhöll att hovrätten fullgjort sin prövning med noggrannhet och omsorg.¹¹ Det finns ingen anledning att vara så mild när en myndighet visat nonchalans i sin prövning eller brustit i hänsyn till en part.

Ett exempel på detta tycks vara *RH 2000:14*, där en annan byggnadsnämnd avslagit en bygglovsansökan på grundval av en så flagrant feltolkning av en ansökan till sökandens nackdel att hovrätten — möjligen för att lättare komma fram till skadestånd — likställde den med åsidosättande av en författningsföreskrift. Kommunen ansågs skadeståndsskyldig, trots att nämnden åberopat också en annan avslagsgrund som var felaktig men ej skadeståndsgrundande,¹² och skadeståndet omfattade hela den tid då bygget fördröjts — även tiden efter det att länsstyrelsen fastställt byggnadsnämndens felaktiga beslut väsentligen på samma grunder.

NJA 2000 s. 637 gällde en ovanlig situation, som dock vållade mycket bekymmer när SkL tillkom: skadeståndstalan mot staten på grund av påstått fel i ett regeringsbeslut. Enligt 3 kap. 7 § får sådan talan inte ens föras om inte beslutet upphävts eller ändrats; man ville inte att regeringen skulle utsättas för några skadeståndsprocesser, vilka innebar en kontroll över regeringsmakten som inte passade in i vårt konstitutionella system. Det aktuella målet gällde en förordning (1987:976) där regeringen överlätit åt Finsk-svenska gränsälvskommissionen rätten att föreskriva vissa förbud för fisket i området. Förordningen stred mot 10 kap. 5 § regeringsformen, som kräver riksdagsbeslut för att en sådan befogenhet skall överlätas till mellanfolklig organisation. I ett tidigare mål (NJA 1996 s. 370) hade HD med stöd av 11 kap. 14 § regeringsformen konstaterat att ett uppenbart fel förelåg och att föreskriften därför inte kunde tillämpas i målet. Nu begärde sju yrkesfiskare ersättning för skada genom förbud och begränsningar av fisket som beslutats med stöd av den grundlagsstridiga förordningen. Staten yrkade avvisning, eftersom bemyndigandet i 1987 års förordning inte formellt upphävts eller ändrats. HD ansåg emellertid talan kunna tas upp till prövning, eftersom bemyndigandet i varje fall underkänts såsom grundlagsstridigt. — Det är knappast överraskande att taleförbudet i SkL tolkades restriktivt; sedan domstolskontroll ge-

¹¹ I notisfallet NJA 2000 A 2 har HD uttryckt sig så, att ”när det gäller rätts- och bevisfrågor” — alltså generellt — endast uppenbart oriktiga bedömningar kan betraktas som fel eller försummelse. Men det kan ha varit en inte närmare övervägd formulering i ett mål där skadeståndskravet grundades endast på felaktig bevisprövning av hovrätten. HD var alltså första instans.

¹² Jfr om denna situation Bengtsson, Skadestånd vid myndighetsutövning II (1978) s. 101 f.

nom rättsprövningslagen införts framstår förbudet knappast som befogat från principiell synpunkt (även om det alltjämt kan fylla en viss praktisk funktion som spärr mot meningslösa, kanske politiskt färgade processer), och vid talan grundad på brott mot EG-rätten gäller inte förbudet. I SOU 1997:194 har paragrafen föreslagits bli upphävd, men trots att SkL ändrats vid flera tillfällen därefter har regeringen tydligen inte kunnat besluta sig för en sådan reform.

Det kan nämnas att HD numera prövat skadestandsfrågan i sak och kommit fram till ett ansvar för staten, trots att felet rörde ett normbeslut utan omedelbara rättsverkningar för den enskilde.¹³

1.8. *Ren förmögenhetsskada i övrigt.* *NJA 1998 s. 520* rörde ansvar för en bank som — trots underrättelse om att en värdepappersdepå hos banken pantsatts som säkerhet för ett lån — utan panthavarens medgivande lämnat ut aktierna i depån till ägaren. Lånet kom inte att infrias, och panthavaren krävde skadestånd av banken. Fastän banken inte ansågs stå i avtalsförhållande till panthavaren och 1936 års lag om pantsättning av lös egendom saknar skadestandsbestämmelser ansågs banken genom sitt handlande ha blivit skadeståndsskyldig mot panthavaren. Preskriptionsregeln i 18 kap. 9 § HB befanns inte vara tillämplig ens analogt — trots denuntiationen saknades ett sådant förtroendeliknande förhållande som brukar anses karakteristiskt för sysslomannaskap. Fallet ger ännu ett exempel på att HD i praxis ålagt ansvar för ren förmögenhetsskada även utanför kontraktsförhållanden (jfr tidigare bl.a. *NJA 1987 s. 692* och *NJA 1996 s. 700*). I en avtalsliknande situation som den aktuella måste detta ha framstått som mycket närliggande. — Om principalansvar för ren förmögenhetsskada, se vidare *NJA 2000 s. 380* och *NJA 2000 s. 639*, båda refererade i 2.1 ovan.

I *NJA 1998 s. 873* tillämpades skadestandsreglerna i lagen om offentlig upphandling. En kommun, som i strid med lagen förkastat en arkitektfirmas anbud rörande projektering av ett servicehus, ålades enligt 7 kap. 6 § att utge ersättning till firman för positiva kontraktsintresset — den försattes alltså i samma läge som om anbudsförfarandet hade fullgjorts på riktigt sätt. I *NJA 2000 s. 712* uttalade HD däremot att som huvudregel bara ett skäligt belopp borde utgå enligt paragrafen, samtidigt som man sänkte beviskravet för orsakssamband med skadan; i det aktuella fallet ansågs leverantören inte ens ha gjort sannolikt att han förlorat kontraktet genom överträdelse av lagen, och skadeståndstalan ogillades.¹⁴ — *NJA 1997 s. 485* gällde skadestånd för konkursförvaltare som i strid med gällande rätt betalat en skuld till

¹³ Se *NJA 2000 s. 210*. En skiljaktig ledamot ville ogilla talan, eftersom regeringens felaktiga bemyndigande inte haft någon omedelbar rättsverkan för enskilda och därför inte prövat för sig kunde föranleda någon skadeståndsskyldighet. — Se om 3:7 SkL numera också *NJA 2001 s. 51* (talan i anledning av RegR-dom).

¹⁴ Märk att referenten var densamma i båda avgörandena. 1998 års fall har diskuterats i *Juridisk Tidskrift 1998–99 s. 950 ff.* av Jan Hellner; hans kritiska synpunkter kan ha medverkat till HD:s ändrade inställning.

staten till skada för annan borgenär. (Målet refererades beträffande tillämpningen av reglerna i 14 kap. 18 § konkurslagen om fördelning av konkurskostnader.)

1.9. Ansvar i kontraktsförhållanden. I *NJA 1998 s. 390* prövades den principiellt viktiga frågan om jämkning av en klausul om ansvarsbegränsning, fast i en ganska speciell situation. Innehållet i en assurerad försändelse — diamanter — tillgreps under postbefordran av en postanställd. Försäkringsbolaget som ersatt de förkomna diamanterna återkrävde ersättningen av Posten, och deras ägare krävde viss ytterligare ersättning; sammanlagt yrkades närmare 10 milj. kr. Enligt en kungörelse utfärdad av Postverket var ersättningen för förkommen försändelse begränsad till assuransbeloppet (10 000 kr). Den nämnda kungörelsen ansågs som en del av assuransavtalet med Posten. Enligt HD kunde Posten utan tvekan begränsa ansvaret för försändelser som gått förlorade eller skadats av våda eller genom anställdas vårdslöshet, medan läget var mera tveksamt vid brott av anställd; huvudregeln var att friskrivning inte gällde beträffande omhändertagen egendom vid brott beträffande egendomen eller vid grov vårdslöshet, men försäkrings- och kanaliseringssynpunkter kunde medföra avsevärda förskjutningar till den friskrivandes förmån. Om den skadelidande hade möjlighet att skydda sig genom försäkring och detta var brukligt eller han gjorts uppmärksam härpå kunde enligt domstolen en annars otillåten ansvarsfriskrivning godtas, särskilt när försäkring också faktiskt tecknats. Om ansvarsbegränsningen godtogs skulle dock detta innebära avsteg från en huvudprincip i transportsammanhang;¹⁵ man kunde inte heller bortse från en senare tillkommen bestämmelse i 14 § postlagen (1993:1684) som föreskriver ansvar för paket befordrade inom landet vid uppsåt eller grov vårdslöshet. Vid en samlad bedömning ansågs skälen som talade för att godta ansvarsbegränsningen inte ha sådan styrka att avsteg skulle göras från den nämnda huvudprincipen. HD:s majoritet utdömde därför fullt skadestånd. — Två justitieråd godtog klausulen, varvid man bl.a. åberopade att avsändaren hade möjlighet att teckna försäkring och att en regressrätt knappast kunde ha större ekonomisk betydelse för försäkringsbolaget eller dess premiesättning; det var därför inte oskäligt att godta en ansvarsbegränsning beträffande uppsåtliga brott av anställda. — Man kan ifrågasätta räckvidden av prejudikatet, särskilt som majoriteten tydligen fäst vikt vid den numera avskaffade regeln i postlagen.¹⁶ Av intresse är den vikt både majoriteten och minoriteten fäst vid försäkringssynpunkter när det gäller att avgöra klausulens giltighet.

¹⁵ HD erinrade här också om luftfartslagens och sjölagens regler om ansvarsbegränsning beträffande befordrat gods; se 9 kap. 22 och 24 §§ luftfartslagen respektive 9 kap. 4 §, 13 kap. 33 § och 15 kap. 23 § sjölagen.

¹⁶ Se om rättsfallet Hellner i *Juridisk Tidskrift* 1998–99 s. 150 ff., 949. Jfr vidare om den allmänna frågan om försäkrings inverkan på ansvarsfriskrivning Harald Ullman, *Försäkring och ansvarsfördelning* s. 287 ff.

NJA 1999 s. 197 rörde den omtvistade frågan, var bevisbördan skall ligga när ett omhändertaget djur skadas: skall ägaren styrka vållande på motsidan, eller gäller ett presumtionsansvar — alltså en omkastad bevisbördan? En travtränare tog hand om en häst för att träna den för utveckling till tävlingshäst. När den var i tränarens vård råkade den ut för benbrott vid betning i en hage tillsammans med en annan häst och fick nödslaktas. HD utgick från regeln om presumtionsansvar vid skada på omhändertagen egendom och framhöll, att denna även gällde vid förvaring av levande djur, dock med växlande beviskrav med tanke på att djuret kunde orsaka sig själv skada av viss typ genom ett oberäkneligt beteende. Domstolen erinrade om att vid skada på en omhändertagen travhäst under träning bevisbördan däremot lagts på ägaren (*NJA 1983 s. 617*); här hade dock skadan uppkommit under andra förhållanden. HD ansåg undantag från presumtionsansvaret motiverat bara när en häst typiskt sett varit utsatt för sådana särskilda risker som följer av avtalets syfte. I det aktuella fallet gällde däremot ett sådant ansvar, och eftersom tränaren inte exculperat sig ålades han skadeståndsskyldighet. — HD har alltså ställt upp en mycket nyanserad regel, inte bara rörande bevisbördan utan också när det gällde beviskravet. Ett skiljaktigt justitieråd ansåg, kanske inte utan fog, att regeln var för komplicerad och ville tillämpa ett vanligt ansvar för styrkt vållande när en travhäst omhändertas för träning; resultatet för hans del blev att skadeståndstalan skulle ogillas.

Här kan också nämnas *RFS 1997:60*, där en hyresvärd ansågs skyldig att visa frihet från vållande sedan en hyresgäst skadats av en felaktig centrifug i den gemensamma tvättstugan. Presumtionsansvaret enligt 12 kap. 11 och 16 §§ JB tillämpades alltså även vid personskada.¹⁷

En rad avgöranden rör ansvar i uppdragsförhållanden, där skadeståndstalan mot rådgivare av olika slag tycks ha blivit vanligare än förr. *NJA 1997 s. 65* gällde skadeståndsansvar för en besiktningsman, som vid besiktning före ett fastighetsköp nämnt att öppningar saknades i takfoten för ventilation av takkonstruktionen men inte upplyst om att detta medförde risk för rötskador. Sådana upptäcktes fyra år senare. HD:s majoritet ansåg honom skadeståndsskyldig mot köparna, eftersom förhållandet inneburit en uppenbar risk för skador som skulle allvarligt påverka husets funktion, och han inte lämnat tillräckliga upplysningar om risken, som köparna inte var medvetna om. Två ledamöter ogillade skadeståndstalan, då det inte visats att sådana upplysningar var sedvanliga och besiktningsmannens uttalanden gjort det möjligt för köparna att dra rimliga och korrekta slutsatser av hans påpekanden. Majoritetens bedömning förefaller sträng. — I *NJA 1997 s. 667* var domstolen mera tolerant mot en fastighetsmäklare, som till en lägenhetsköpare vidarebefordrat en felaktig ungefärlig uppgift om lägenhetens yta utan närmare kontroll; skadeståndstalan ogillades, då

¹⁷ Jfr om denna något omstridda fråga Bengtsson-Victorin, Hyra och annan nyttjanderätt till fast egendom (5 uppl. 1997) s. 181.

mäklaren normalt inte behövde själv kontrollera sådana besked om ytan i äldre lägenheter och uppgiften hade stöd av ett tidigare värdeutlåtande. (Se däremot *RH 2000:82*, där en mäklare fick svara för bristande information.)

NJA 1998 s. 625 rörde skadeståndets storlek när en anlita revisionsbyrå före en försäljning av en fastighetsandel felaktigt uppgett att skatten på realisationsvinsten skulle bli lägre än den verkliga blev. Det spelade ingen roll för skadeståndets storlek att på grund av de allmänna förhållandena på fastighetsmarknaden fastighetens värde senare sjönk och därför skadan tillfälligt förbyttes i en vinst, eftersom detta inte var en följd av den felaktiga rådgivningen utan inträffat helt vid sidan av parternas handlande. Skadan ansågs alltså svara mot den skatt med tillägg för avgifter som köparen påförts (jfr *NJA 1991 s. 625*).

Se även *NJA 1998 s. 633*, angående skadestånd för företagshemlighet, *NJA 1998 s. 734* (refererat nedan i 2.2) och *RH 2000:62*, om upplysningsplikt i ett kommersiellt hyresförhållande.¹⁸

1.10. *Skadestånd vid försäkringsavtal.* *NJA 1999 s. 544* rörde bl.a. skadestånd enligt 26 § 3 mom. försäkringsavtalslagen, sedan ett kreditförsäkringsbolag gått i konkurs. Försäkringsfall hade inträffat först sedan försäkringsavtalet förfallit enligt 26 § 1 mom. — alltså tre månader efter det att bolaget försatts i konkurs. Försäkringstagaren ansågs inte såsom yrkats berättigad till skadestånd för ett belopp motsvarande försäkringsersättningen utan bara för den merkostnad försäkringens upphörande medfört, t.ex. genom att ny försäkring måste tecknas på annat håll till högre premie.

2. Skadeståndet

2.1. *Kausalitet.* Frågan om adekvat kausalitet blev aktuell i *NJA 1998 s. 893*, där en länsbostadsnämnd fördröjt handläggningen av ett bostadslån med påföljd att detta utbetalades i ett högre ränteläge. Skadan bestod alltså i ökade räntekostnader. Med hänsyn till att räntan var kopplad till marknadsräntan kunde ökningen inte anses som en oväntad eller osannolik konsekvens av dröjsmålet, och denna typiska risk ansågs böra bäras av den försumlige, inte av den skadelidande. Skadeståndstalan bifölls alltså. (Jfr också *NJA 1998 s. 375*, refererat nedan i 2.4, och *RH 2000:17*, omtalat i 2.6.) — Konkurrerande skadeorsaker blev aktuella i *RH 2000:65 II*, där särskilt beviskravet vid personskada berördes, och även i *RH 2000:14* (ren förmögenhetsskada genom myndighetsbeslut; omtalat ovan i 1.6).

2.2. *Skadelidandes medverkan.* *NJA 2000 s. 350* gällde tillämpning av medverkansregeln i 12 § 1 st. trafikskadelagen vid en singelolycka; en rattfyllerist hade med en alkoholkoncentration av 2,99 promille i blodet kört av vägen med sin personbil och skadats allvarligt. Frågan var

¹⁸ Från år 2001 kan nämnas ett viktigt avgörande om strikt produktansvar vid kommersiellt köp; *NJA 2001 s. 309*.

om han genom vårdslöshet medverkat till skadan och skadeståndet därför skulle jämkas; bevisbördan låg här på försäkringsbolaget. Själv hade den skadelidande inget minne av olyckan, och utredningen ansågs inte göra det möjligt att vinna klarhet om olycksorsaken; beviskravet fick anpassas till detta. HD framhöll, att när någon kör av vägen med hög alkoholkoncentration man ofta kan utgå från att han varit vårdlös, förutsatt att inte de närmare omständigheterna tyder på någon annan förklaring till olyckan. I det aktuella fallet fanns emellertid en annan tänkbar förklaring — en älg som skulle ha funnits i närheten kunde ha tvingat föraren till en hastig undanmanöver — och därför kunde det inte anses visat att han medverkat till sina skador genom vårdslöshet. Fullt skadestånd utgick alltså. HD har alltså kombinerat trafikskadelagens regel, som redan den är ganska välvillig mot den skadelidande, med en minst lika välvillig bevisprövning.

I *RH 1998:14 (RFS 1998:35)* hade en person frikänts från misshandel, eftersom nödvärnsexcess enligt 24 kap. 6 § brottsbalken ansågs föreligga. Han ansågs emellertid ha gjort sig skyldig till oaktsamhet och ålades skadeståndsansvar, vilket jämkades till hälften på grund av den skadelidandes eget handlande — han hade angripit och misshandlat en kamrat till skadevällaren. Det har ifrågasatts om skadeståndsansvar numera föreligger vid nödvärnsexcess,¹⁹ men den straffrättsliga bedömningen behöver knappast vara avgörande i detta fall. Att som i rättsfallet utdöma ett skadeståndsansvar som jämkats på grund av grovt medvållande kan ofta framstå som en rimlig lösning.

I *NJA 1998 s. 734* blev en revisor skadeståndsskyldig enligt 15 kap. 2 § aktiebolagslagen sedan han utan tillräckligt underlag godtagit en för hög värdering av ett varulager i en balansräkning, vilket medfört skada för en bank som lämnat bolaget kredit. Banken ansågs visserligen ha brustit i sin kreditprövning, men dess oaktsamhet bedömdes vara av väsentligt lägre grad än revisorns; skadeståndstalan, som av processuella skäl begränsats till ett väsentligt lägre belopp än den verkliga skadan, bifölls utan jämkning på grund av medvållandet. — Man kan undra om resonemanget i medvållandefrågan innebär att man även i andra liknande situationer kan beakta den reella skadans storlek vid skälighetsprövningen. Synsättet verkar inte oförenligt med 6 kap. 1 § 3 st., som föreskriver att också andra omständigheter än skuldgraden kan beaktas i jämningsfrågan. Motiven tar dock sikte på andra situationer.²⁰

2.3. Jämkning av oskäligt betungande skadestånd. Jämningsregeln i 6 kap. 2 § SkL kan som bekant tillämpas också när skadestånd utgår på grund av (inte alltför allvarliga) uppsåtliga brott. I *RFS 1997:25* har ett skadeståndsansvar på närmare 10 miljoner kr ålagts en banktjänste-

¹⁹ Se Hellner-Johansson, Skadeståndsrätt (6 uppl. 2000) s. 114.

²⁰ Se prop. 1975:12 s. 174. Möjligen kan ett föreliggande kontraktsförhållande motivera en friare bedömning, jfr Bengtsson, Om jämkning av skadestånd (1982) s. 223.

man, som gjort sig skyldig till trolöshet mot huvudman. Trots att skadeståndet var minst sagt betungande i och för sig, ansågs jämkning enligt 6 kap. 2 § SkL inte böra ske, bl.a. eftersom han levde under ordnade förhållanden och skäl därför saknades att jämka med tanke på hans återanpassning i samhället. Tydligt skulle han ha vunnit på att vara mindre skötsam. Rättsfallet visar de något säregna konsekvenser som kan uppkomma genom att jämkningsregeln skall användas inte bara i ömmande fall utan också som kriminalpolitiskt instrument. — Tillräcklig misskötsamhet förelåg däremot i *RFS 1998:19*, där ett skadeståndsansvar på över 19 miljoner kr mot en kommun och ett försäkringsbolag jämkades till ca 1 miljon, trots att det grundades på grov mordbrand; full skadeståndsskyldighet skulle på ett avgörande sätt äventyra gärningsmannens återanpassning i samhället. När jämkning tilläts i detta fall gick domstolen längre än i ett par HD-avgöranden: NJA 1986 s. 193, där mordbranden inte var grov, och i NJA 1993 s. 727, som gällde 16-åriga mordbrännare.

2.4. Personskada; ekonomiskt skadestånd. I NJA 1998 s. 375 fann HD trafikskadeersättning till en skadelidande, som på grund av en trafikskada omskolats till nytt yrke, omfatta också inkomstbortfall som berodde av strukturellt eller konjunkturellt betingad arbetslöshet, i den mån det kunde hållas för visst att någon motsvarande inkomstförlust inte skulle ha drabbat honom om inte skadan inträffat. Sådana förluster betraktas alltså som adekvat orsakade. — I NJA 1998 s. 807 ansågs sänkning av en trafikskadads pension, som innebar att sammanlagda samordningsförmåner sänktes med mindre än 6 procent och totala kompensationen för beräknad inkomstförlust sänktes med mindre än 4 procent, inte utgöra en sådan väsentlig ändring av förhållandena som enligt 5 kap. 5 § 1 st. SkL kunde föranleda höjning av hans livränta. HD framhöll att av olika skäl — bl.a. att ny prövning kunde ske av livräntans storlek om förhållandena ändrades ytterligare — väsentlighetsrekvisitet i bestämmelsen borde tolkas förhållandevis strikt.

2.5. Ideellt skadestånd. Frågor om ersättning för kränkning genom brott (tidigare enligt 1 kap. 3 §, nu enligt 2 kap. 3 § och 5 kap. 6 § SkL) har tagits upp i åtskilliga HD-avgöranden på senare år. I några fall har den väsentliga frågan blivit om brottet alls var sådant att det kunde grunda kränkingsersättning; de har alltjämt intresse, eftersom den nya lagstiftningen av 2001 om ideellt skadestånd på denna punkt i stort sett anknyter till äldre rätt.²¹

I NJA 1997 s. 315 hade en rattfyllerist kört på en person, som invaliderats till 80–100 procent, och dömts för grovt rattfylleri, vållande till kroppsskada (grovt brott) och smitning (grovt brott). Han ålades att utge 90 000 kr som skadestånd för kränkning trots att det var fråga om ett oaktsamhetsbrott. HD framhöll bl.a. att bestämmelsens orda-

²¹ Se prop. 2000/01:68 s. 48 ff., 64 f.

lydelse gav utrymme för detta;²² fast en gärning som kränker någons människovärde i regel måste ha begåtts av uppsåt, kunde omständigheterna vid skada genom grov vårdslöshet vara så försvårande att handlingen kunde ha samma kränkande innebörd som en uppsåtlig gärning. Här hade den skadelidande orsakats synnerligen omfattande kroppsskada, och omständigheterna vid påkörningen och smitningen varit ägnade att kränka den skadelidandes människovärde. Ersättningen ansågs böra sättas något lägre än vid mordförsök (jfr NJA 1991 s. 766).²³ — I NJA 1997 s. 572 hade HD att bedöma motsvarande fråga då en rånare, som skulle stoppas av polisen, genom att köra på polisbilens dörr skadat en polisman; rånaren hade dömts för grov vårdslöshet i trafik och vållande till kroppsskada. Domstolen fann att han medvetet tagit risken att polisen skulle bli dödad eller allvarligt skadad, han hade injagat dödskräck hos denne, och endast tillfälligheter hade hindrat att polisen skadats allvarligare. Handlandet hade varit ägnat att kränka dennes mänskovärde och gått långt utöver vad en polisman får vara beredd att tåla i tjänsten. Skadestånd för kränkningen utgick med 60 000 kr (yrkat belopp). — Den nya lagstiftningen av 2001 lär inte innebära någon mildare bedömning av sådana fall.²⁴

Också NJA 1999 s. 725 gällde kränkning av en polisman. En omhändertagen person hade två gånger spottat mot honom, en gång rakt i ansiktet, vilket bedömdes som ofredande. HD:s majoritet yttrade att för att ersättningsgillt lidande skall föreligga kränkningen bör ha varit någorlunda allvarlig och fann under hänvisning till NJA 1994 s. 395 detta inte vara fallet för polismannens del.²⁵ Från polishåll reagerade man mot bedömningen, och i 2001 års proposition har regeringen nämnt kränkningar av denna typ som en situation där ersättning ”ofta” bör kunna ges.²⁶

NJA 1998 s. 310 gällde ersättning för kränkning i ett fall där två personer genom att få en sprängladdning att detonera på en toalett gjort sig skyldiga till allmänfarlig ödeläggelse. En person som vid tillfället befann sig i sitt tjänsterum mitt emot toaletten krävde ersättning för lidande. HD framhöll bl.a. att även brott som hotar en obestämd personkrets av typen allmänfarlig ödeläggelse kunde framstå som på sådant sätt riktat mot en eller flera bestämda personer att kränkningserättning borde utgå, och undantagsvis kunde detta gälla även om gärningen inte kunde anses riktad mot viss person. Men i detta fall hade gärningsmännen inte medvetet utsatt den skadelidande för särskild

²² Dåvarande 1 kap. 3 § hänvisade till reglerna om personskada, medan motiven utan anspråk på fullständighet nämnde bara uppsåtliga brott. — I sammanhanget gjorde HD också en jämförelse med NJA 1996 s. 377, där närstående till en trafikdödad person ansågs ha rätt till skadestånd fast gärningen inte var uppsåtlig.

²³ Tingsrätten hade enligt 6 kap. 2 § SkL jämkat ett högre skadestånd ned till 125 000 kr, men HD fann ingen anledning att jämka det utdömda skadeståndet.

²⁴ Jfr prop. 2001:68 s. 49. — Jfr även RFS 1999:27.

²⁵ Två JR ville utdöma det yrkade beloppet, 2 000 kr.

²⁶ Prop. 2000/01:68 s. 50, 66. Jfr även NJA 1997 s. 3 (prövningstillstånd i hovrätten).

risk; brottet kunde inte anses på annat sätt riktat mot honom, och inte heller i övrigt förelåg sådana omständigheter att kränkingsersättning borde utgå. Skadeståndstalan ogillades därför av HD:s majoritet. Två ledamöter ville utdöma skadestånd, då den skadelidande kommit att beröras av sprängningen i särskild grad och hans lidande framstod som en förutsebar skadeföljd. — På liknande sätt såg HD på frågan i *NJA 1999 s. 334*, där en person av grov oaktsamhet råkat fyra av ett skarpt skott så att kulan trängt in i ett närbeläget hus där fyra personer uppehöll sig. Dessa krävde ersättning för lidande på grund av kränkning. HD anförde att skadevällaren inte var medveten om att vapnet var laddat och därför inte kunde antas medvetet ha utsatt de andra för särskild fara; det fick antas ha i huvudsak berott på tillfälliga omständigheter att kulan träffade just huset i fråga. Någon kränkingsersättning utgick inte.

I en rad andra fall har det varit klart att ideellt skadestånd skulle utgå, och problemet har främst varit dess storlek. Också dessa fall får anses vägledande även med den nya lagstiftningen; visserligen förekommer en särskild regel om principerna för ersättningens bestämmande (5 kap. 6 §), men den har inte ansetts innebära några egentliga sakliga nyheter.²⁷

NJA 1997 s. 723 gällde kränkingsersättning till bankpersonal på grund av bankrån. HD yttrade, under hänvisning till de nyss omtalade avgörandena från samma år, att bedömningen av lidandet skall utgå från vad som typiskt sett uppkommit genom en kränkning, varvid man i första hand måste lägga förhärskande etiska och sociala värderingar till grund men också borde kunna beakta den skadelidandes subjektiva upplevelse. I detta fall hade rånet genomförts med synnerlig hänsynslöshet och råhet; en av de skadelidande hade träffats i ögat av en rikoschett, de hade utsatts för visst våld, erfarit intensiva känslor av förnedring och ångest under själva rånet och haft psykiska problem därefter. Skadeståndet bestämdes till varierande belopp från 20 000 till 50 000 kr. — I *NJA 1997 s. 767* kom samma fråga upp vid butiksrån. HD upprepade sina allmänna uttalanden om ersättningsnivån. En skadelidande anställd fick 35 000 kr, bl.a. då hon utsatts för grovt våld som vittnade om betydande hänsynslöshet och hot att bli skjuten; detta måste ha inneburit en allvarlig kränkning av hennes integritet och medfört stark ångest. Butiksägaren, som var närvarande men inte själv utsatts för våld eller hotelser, tillerkändes 10 000 kr.

I *NJA 1997 s. 514* ålades en person, som gjort sig skyldig till grovt våldtäkt mot sin 12-åriga styvdotter och grovt sexuellt utnyttjande av henne, att utge 150 000 kr i kränkingsersättning. Enligt HD uppfattades sådana brott allmänt som en synnerligen grov kränkning av

²⁷ Se prop. 2000/01:68 s. 53, där det dock framhålls att ändringarna bör kunna möjliggöra en generösare bedömning mot brottsoffret i vissa fall, t.ex. för den som i ett utsatt yrke blir föremål för ett särskilt förnedrande eller kränkande angrepp. Jfr ovan om *NJA 1999 s. 725*.

barnets personliga integritet och kunde särskilt när gärningsmannen tillhörde barnets familj allvarligt påverka dess möjligheter att som vuxen knyta kontakt med andra människor; den allmänna nivån för skadestånd vid grövre sexualbrott mot barn borde ligga vid 100 000 kr, men den allvarliga kränkningen i detta fall motiverade ett högre belopp.²⁸ — I *RFS 1999:30* utgick dock ingen kränkingsersättning när en vuxen man sexuellt utnyttjat en flicka på 14 år 8 månader som helt frivilligt medverkat vid umgänget.

I *NJA 1999 s. 441* (omtalat under rubriken psykiskt abnorma) hade gärningsmannen inte ansetts ha uppsåt att beröva den knivhuggna kvinnan livet, och några sådana särskilda försvärande omständigheter förelåg inte att skadeståndet skulle bestämmas som om uppsåt förelåg. Ett skadestånd om 60 000 kr ansågs därför rimligt för kränkningen (såvida gärningsmannen varit psykiskt frisk). Se även *NJA 1998 s. 86* (kränkingsersättning vid mordförsök bestämd till 60 000 kr). — *NJA 2000 s. 278* rörde en 19-åring som på en restaurang oprovocerat gav en annan man ett kraftigt slag med en flaska som medförde livsfarlig skada och bestående men. Den grova misshandeln ansågs innebära en avsevärd kränkning av den skadelidandes integritet. Emellertid hade förloppet varit kortvarigt och den skadelidande hade inte känt någon dödsångest eller stark oro. Skadeståndet för kränkning bestämdes till 40 000 kr (i stället för yrkade 75 000 kr); dessutom utdömdes ersättning för sveda och värk med 40 000 kr.²⁹

Av det sagda framgår att rättspraxis under den redovisade perioden blivit allt generösare i fråga om ersättningarnas storlek — en tendens som hållit i sig åtminstone sedan början av 1990-talet.

2.6. Sakskada och ren förmögenhetsskada. I *RH 2000:94* ersattes staten för en skjuten varg med 40 000 kr, efter en skälighetsuppskattning; *NJA 1995 s. 249* (det s.k. järvmålet) åberopades. — I *RFS 1997:61* hade en älgdjur olovligen skjutits i Sareks nationalpark. Staten fick ersättning för dess avelsvärde men inte för ”rekreationsvärde” av icke ekonomisk natur — närmast för förlust av naturupplevelse för besökande i nationalparken.³⁰

NJA 2000 s. 325 gällde beräkning av ren förmögenhetsskada av speciellt slag — den förlust två TV-bolag lidit genom försäljning av piratkort som gett köparna tillgång till kodade TV-kanaler. Skadan ansågs bestå i att vissa personer skulle ha tecknat abonnemang hos ett bolag eller båda bolagen om inte de haft tillgång till korten. Skadan uppskattades till skäligt belopp enligt 35 kap. 5 § RB. — Se vidare *NJA 1998 s. 625*, refererat i 1.9 ovan.

²⁸ Se även *NJA 1997 s. 538* (som inte refererats på skadestandsfrågan) angående bl.a. ersättning för sexuellt utnyttjande av berusad kvinna.

²⁹ Se om ersättning för kränkning vidare *RFS 1997:33* (förtal på Internet; 15 000 kr i skadestånd), *RH 1997:114=RFS 1997:35* (ofredande och förolämpning i brev m.m.; 10 000 kr i skadestånd), *RFS 1997:56* (olaga hot; 15 000 kr).

³⁰ Se vidare *NJA 2001 s. 65* om beräkning av skadestånd vid skada på katt och hund (jfr härom Marcus Radetzki i *Juridisk Tidskrift 2000–01 s. 928 ff.*).

2.7. *Tredjemansskada m.m.* Ersättning till efterlevande till omkomna personer för psykiskt lidande m.m. — en sorts tredjemansskada — har diskuterats livligt på senare år. Frågan har fått en något omstridd lösning genom 2001 års lagstiftning, vilken som bekant innebär att skadestånd kan utges oavsett ansvarsgrunden — alltså även vid strikt ansvar — enligt regler om personskada. *NJA 1999 s. 632*, där ersättning vägrades vid icke grov vårdslöshet hos den ansvarige, lär därför ha intresse bara för skadefall före den nya lagstiftningens ikraftträdande.³¹ (Se också *RH 2000:38*, där ersättning vägrades enligt trafikskadelagen; utgången skulle även här blivit en annan idag.)

NJA 2000 s. 521 har däremot fått betydelse för denna nya lagstiftning. Vuxna, inte sammanboende syskon till en mördad man yrkade ersättning för psykiska besvär på grund av broderns död. HD framhöll att vid sådana dödsfall det ligger i sakens natur att närstående drabbas av psykiska besvär utöver vanliga känslor av sorg och saknad. När det inte är aktuellt att ersätta andra skadeföljder än sveda och värk och smärre belopp avseende kostnader eller inkomstförlust borde man enligt domstolen kunna presumera att besvären var att hänföra till personskada, förutsatt att den skadelidande var så nära anhörig att detta var naturligt. Detta gällde i första hand medlemmar i en etablerad hushållsgemenskap, men i detta fall hade syskonen en sådan speciell relation till brodern att det kunde presumeras att alla drabbats av skadeståndsgrundande psykiska besvär. — Uttalandena om presumerad personskada har sedan tagits upp i 2001 års skadeståndsproposition, fast som sagt ersättningsrätten där har utsträckts till alla situationer där skadestånd eller trafikskadeersättning utgår på grund av dödsfall — alltså även till rena olyckshändelser.³² I det aktuella fallet har HD anfört goda skäl för att antagandet om psykiska besvär var riktigt, men man kan diskutera om samma antagande alltid kan göras beträffande alla medlemmar i alla hushållsgemenskaper oavsett orsaken till dödsfallet. Det kan verka tveksamt redan att ersätta dessa speciella besvär efter samma linjer som en ordinär fysisk skada, och presumtionen — som också omfattar ekonomiska förluster — kan utvidga ersättningsmöjligheterna på ett sätt som kan missbrukas.³³

Man kan också fråga om presumptionen kan gälla även sådana små barn som i *RH 1999:34 (RFS 1999:17)*, där ersättning krävdes för en sex månader gammal pojkes lidande då hans far mördades. Hovrätten ansåg sig inte kunna utgå från att barnet drabbats av psykiska besvär, och i brist på bevisning härom har skadeståndstalan ogillats. Bedömningen verkar motiverad också efter den nya lagstiftningen, när man konstruerar ersättningen som en personskadeersättning på grund av psykiska besvär (inte för sorg och saknad, som förordats på sina håll).

³¹ I domskälen hänvisade HD till uttalanden i *NJA 1996 s. 377* och åberopade att lagstiftning väntades på området.

³² Prop. 2000/01:62 s. 36 f., 71.

³³ Se om rättsfallet Håkan Andersson i *Juridisk Tidskrift 2000–01 s. 897 ff.*

Skadestånd i dessa fall har ofta bestämts tämligen schablonmässigt till 25 000 kr, med ledning av HD:s bedömning i NJA 1993 s. 41 I och II. I *RH 1997:1 (RFS 1997:20)* har dock lidandet för föräldrar till den dödade ansetts så allvarligt att ersättningen bestämdes till 60 000 kr för båda.

En tredjemansskada av något liknande slag blev aktuell i *RH 2000:17*, där en person vars tre hundar bitit ihjäl en fjärde hund ålades ersätta dennas ägare för psykiska besvär. Bristande tillsyn och adekvat kausalitet åberopades.³⁴ — Går man så långt kan det verka naturligt att ge ersättning av samma slag också till närstående till svårt skadade personer — en fråga som inte reglerats i SkL.³⁵

3. Övriga frågor

3.1. Preskription. Fråga om specialpreskription beträffande försäkringsersättning har på senare åren ofta kommit upp i rättspraxis, något som tyder på att reglerna är svårtillämpade. Här skall bara omtalas några fall av trafikskada. I *NJA 1999 s. 232* har ett trafikförsäkringsbolag, som erkänt sig vara ersättningskyldig mot den skadelidande, ansetts förhindrad att åberopa den korta preskriptionstiden i 28 § trafikskadelagen. *NJA 2000 s. 285* gällde tillämpning av samma bestämmelse i fråga om en whiplashskada. Utgångspunkten för treårsfristen är tidpunkten då den skadelidande fick kännedom om att ersättningsfordringen kunde göras gällande. HD ansåg preskriptionen böra gälla bara med avseende på sådana besvär som den skadelidande haft förutsättningar att lägga till grund för en fastställelsetalan sedan minst tre år. Detta ansågs vara fallet beträffande ersättning för sveda och värk när den skadelidande fått kännedom om sambandet mellan trafikolyckan och hennes värk, medan det i fråga om annan ersättning inte ansågs visat att hon fått kännedom om sin fordran före ett senare besked av läkare.

Den omtvistade bestämmelsen i 18 kap. 9 § HB, som stadgar en ettårspreskription bl.a. från tiden för sysslomans redovisning, har inte ansetts böra tillämpas i *NJA 2000 s. 31* och *NJA 2000 s. 137*, där kravet gällt en fastighetsmäklares respektive en advokats sätt att fullgöra sitt uppdrag — inte handhavandet av pengar för uppdragsgivarens räkning. (Se även *NJA 1998 s. 520*, refererat ovan i 1.8.)

NJA 2000 s. 462 rörde tillämpning av 36 § avtalslagen på ett avtalsvillkor om tvåårig preskriptionstid för skadestånd på grund av uppsåt eller grov vårdslöshet. Någon jämkning skedde inte. — Jfr även *NJA 1997 s. 250* och *NJA 1997 s. 745* (preskriptionsfrågor vid lönegaranti).

3.2. Processuella frågor m.m. I *NJA 1997 s. 81* har frågan, om anspråk på skadestånd på grund av påstått förtal genom tryckfrihetsbrott kunde överlåtas, befunnits avse själva saken och inte gälla rättegångshinder. — I *NJA 1997 s. 332* ansågs frågan om ersättningskrav för oförut-

³⁴ Tingsrätten hade ansett icke ersättningsgill tredjemansskada föreligga.

³⁵ Jfr prop. 2000/01:68 s. 33.

sedd skada till följd av vattenreglering anmälts inom föreskriven tid inte böra prövas självmant av domstolen utan bara efter invändning av part. — I *NJA 1998 s. 438* tilläts fastställsetalan om skadeståndsskyldighet trots att det ännu inte kunde avgöras om slutlig skada skulle uppkomma (något som berodde av en pågående skatteprocess), eftersom talan måste anhängiggöras för att avbryta preskription. — *NJA 1998 s. 278* gällde frågan om påstående om produktansvar för en cigarettillverkare var så uppenbart ogrundat att talan kunde ogillas utan att stämning utfärdades (42 kap. 5 § RB). HD fann inte målet kunna avgöras på detta sätt. Det bör framhållas att inte bara strikt ansvar utan även culpa vid marknadsföringen åberopats av den skadelidande, något som måste ha gjort det svårare att tillämpa regeln i fråga.